

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Egy nép s egy ember élete

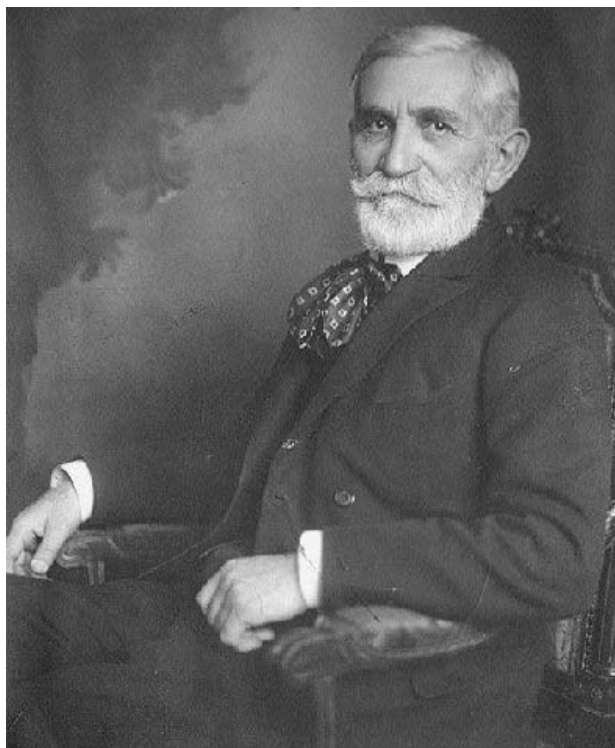
Benedek Elek
születésének 150. évfordulójára

Nem érdekelték túlságosan a csúcok, az „arany közép-szer” írója akart lenni; sokkal nagyobb volt benne az azonosulási szándék, mint a kiválás, a magasba törő művész magánya, mégis emblematikus alakká nőtt már életében, és sugárzó alakja most, százötven év múltával is világít, mint törött hajók legénységének az életet mentő fárosz.

Igen, az azonosulási szándék. Életét soha nem tudta különválasztani népe, a székelység sorsától, annak része, hűséges fia maradt azután is, hogy bekövetkezett a csoda: kisbaconi patkóscsizmás parasztfiúból országgyűlési képviselő, fővárosi lapok szerkesztője, aranyfoglatú, díszkötéses könyvek szerzője lett Pesten.

Akkor született, amikor még nagyon sötét volt az égboltozat Magyarország fölött, tíz évvel a világsi fegyverletétel után; Bem apó hajdanvolt székely honvédjei, eke után ballagva, szomorú balladákat, bús dalokat énekeltek Világosról, vagy éppen várfogságból szabadultak. A gyerek figyelt, hallgatta a lejtő dallamokat, hallgatag, melankóliára hajló természetét megfogta ez a történelmi levegő, s elkötelezettsége bizonyára már ebben az öntudatlan életkorban kialakult.

És jött a nagy ráadás! Erdővidék minden szellemi kincse a legszebb tálalásban zúdult rá: táltos kecskékről, beszélni tudó állatokról, rabul ejtett, elvarázsolt tündérleányokról, égig érő fát is megmászó kanászfiúkról szólnak azok a mesék, amelyeket Kisbacon legjobb mesemondói, elsősorban az édesapa, mondtak el neki. A mező zeng még akkor a nótaszótól, s vasárnap délután járják kis, kerek udvarokon vagy csűrökben a fiatalok a ropogós csárdást és a landarist, az öregek a lassú magyart és a csürdöngölőt. Karnyújtásnyira van Csalatornya, a Réka királynőről elnevezett erdő, az Almási-barlang, régi csaták és csodás események színtere, jönnie kellett hát a hősnek, aki a herderi jóslatot cáfolni tudja, aki úgy hozza felszínre ezt a népi kultúrát, hogy egyúttal vissza is adja azoknak, akik létrehozták. Hatalmas mesegyűjteménye először ponyvakiadásban jelent meg, gyékényeken árulták vásártereken, és boldog örömmel könyvelte el, hogy a hatodik kötet szerkesztése közben saját meséit is gyűjthette, vagy azokat küldték be neki a gyűjtők. Csodás refolklorizáció indult meg már az első pillanatban, s tart napjainkig, Szatmár megyei gyűjtőútján még Móricznak is Benedek Elek-

meséket mondanak, amelyeket a mestergerenda mögé dugott kalendáriumban olvastak. Fogadott fia, Tamási Áron nevezte mesekirálynak; valóban az volt, dús, bőkezű, adakozó király, mesébe illő, aki két marokkal szórta kincseit, s minél bőkezűbben szórta, annál több maradt neki.

De a hamuba sült pogácsával, sovány tarisznyával világgá induló szegénylegényekkel is azonos ő: még székelyudvarhelyi diák, amikor vakációkon, legációk útjain összegyűjti Csík-, Udvarhely- és Háromszék közmondásait, népdalait, ájtatos imádságait, köztük egy olyan találós kérdést, amelyet a költőzseni Weöres Sándor nevezett az egyik legjobb magyar versnek: „*Cson' kürttel kürtölnek, / Aran' deczkák hasadnak, / Földi férgek mozognak?*” Ezzel a gyűjteménnyel vág neki a minden rengeteg erdőnél sűrűbb bozótosnak, az akkori főváros, Budapest útvesztőinek.

A csoda itt is bekövetkezett, nem húzódott meg padlásszobák zugaiban vagy penészes szuterénekekben, mint annyi más bevándorló, nem érezte hátrányát annak, hogy falun született, ellenkezőleg, tollat ragadott, és elsőként adta hírül országnak-világnak rajzolataiban, hogy létezik egy csodálatos világ, a Székelyföld, ahol egymást érik a gyógyfürdők, gyógyvizű források, ott zúgnak legszebben a székelyek szent hegyének, a Hargitának a fenyvesei, látogassák meg Magyarhonnak ezt a vidékét is a pesti urak, rájuk fér, mert sok, nagyon sok közülük nem tud magyarul, csak németül, és hogy biztos legyen a dolgában, nagylepedős újságokban közölte meséit, amelyeknél jobb és magyarabb olvas-

mány nem volt akkortájt hetedhét országon: akaratlanul vagy tudatosan sok, nagyon sok német és zsidó család magyar nyelvmestere lett ezáltal a világnak nemrég nekivágott kisbaconi suhancember.

Boldog és sikeres élet volt ez, mert egyben volt az ország, Fiumétől Beregszászig, Szabadkától Csíkszeredáig azonos vagy hasonló tervek alapján épültek a városok cifra palotái, klinikái, egyetemei, a Monarchia gazdasági csodáját bámulta a világ, legalábbis Európa, hamarabb készült el a földalatti Pesten, mint Párizsban, s a szorgalom, a kitartás, a munka meghozta a gyümölcsét számára is: az első székelly újságíró nevét, a kedves, mókás Zekét és a tekintélyes Székely Huszárt emlegették hamarosan mindenfelé: országházban, redakciókban, kiadókban, s még a bukovinai csángók hazatelepítésére is magával viszi, mint tudósítót, a fényes bizottság.

De ő adni akart, és nem kapni. A *Magyar mese- és mondavilág* köteteivel ezeréves történelmünket, *A magyar nép múltja és jelene* néprajzi és történelmi munkájával a jobbágyfelszabadítás ötvenedik évfordulóját köszöntötte, így visszatért oda, ahonnan elindult, a néphez, amelyből vétetett. Úgy bánt a gigantikus anyaggal, mint Elias Lönnrot a Kalevala pompás runóival: a mesékre új nyelvi köntöst szabott, a rossz szerkezetű történeteket kikalapálta, a hiányosokat kiegészítette, a fajtalan, durva, faragatlan szavakat kicserélte: elméretezett vállalkozásaival a mitológia híres kovácsmestereihez vált hasonlatossá. Híres mesefordításainak munkájába bevonta népes családjának tagjait, így jött létre a *Kék mesekönyv*, a *Piros mesekönyv*, az *Arany mesekönyv*, az *Ezüst mesekönyv*, és ezt cselekedte a *Nagy magyarok élete* sorozatának megszerkesztésekor is, a székelly kaláka szelleme átkerült egy másik világba, ahol nem a házépítés vagy a kaszálás férfit próbáló munkájában virtuskodtak a legények, hanem íróasztalok mellett, tollal, így lett kiváló munkatársa Marcell, a fia, Lengyel Miklós, a veje, élete végén pedig Benedek István, az unokája.

Híres, legendásan szép magánélete modell értékű volt évtizedekig az egész ország számára, s közügy, mert közhírré tette írásaiban a gyermekszoba titkait, akárcsak kortársai közül Mikszáth. Ha polgári napilapot vett kezébe az olvasó a tizenkilencedik század két utolsó évtizedében és a századfordulón, egy isten háta mögötti falucskából előkerült férfi és egy pesti árva lányból lett édesanya polgári boldogságával ismerkedett. Ebben a világban minden személynek helye, küldetése van, a család csigahéjként védi az egyént, s az egyén a szív minden dobbanásával a családot. Meg is írta a Szent István óta ismert műfajban, intelmekben a

polgári élet kis katekizmusát, és mivel az *Újszövetség* szellemét is idézni akarta, *Testamentum és hat levél* lett a címe. Amiképpen Arany János megfelelő és méltó közegbe helyezte el a *Családi kör* alakjait, úgy Benedek Elek is az ő megszokott médiumában mozog, a tisztességes polgári rend, a munkát szerető, törvényt tisztelő, az erkölcs szavára figyelő városlakók, elsősorban az intellektuelek életideáljait vési jelképesen kőtáblákra az írástudók felelősségével: „*De ha van pálya, hol a szegény ember aránylag boldognak érezheti magát: az újságírói pálya ez. Az egyetlen, hol a szegény ember megőrizheti függetlenségét, szabadságát.*”

De, amiképpen minden más munkájában, itt is Anteusz ő, erejében csak akkor bízik igazán, ha megéri a föld vonzását, az anyaföld erejét, ezért fiát, a bársonynadrágos, pesti, úri fiút elküldi atyjafiaihoz, a „*derék, szorgalmas gazdaemberekhez*”, hogy dolgozzon versenyt velük, mert: „*Hidd meg nekem, hogy csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz – a kasza.*”

Jó pedagógusaink a megmondható, mennyire aktuális minden intelme ma is.

Igen, igen, diadalmas élet volt ez, és boldogító, mert munkában, tisztességben és nemes morálban gyökerezett. Felépült Kisbaconban a kúria, köréje nőtt a mesés kert, amely – Marcell fia szerint – „*abban is hasonlít a shakespeare-i Ardennek erdejéhez, hogy a fák közt lépten-nyomon versek állítják meg a vándort*”. A nyarakat ott töltik, ebben a kigyótlán paradicsomban, ősztől tavaszig pedig Pest zibongó, nyüzsgő életébe vetik bele magukat.

És amikor minden elveszett? Amikor „*Minden egész eltörött*”, amikor szétszaggatták azt az országot, amely éltető ereje, létformája volt addig? Akkor megírta főművét, nemes memoárját – *Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember élete* –, és visszatér végleg szülőföldjére. Az eposzi igényekkel készült munka utolsó mondata: „*Tavasz nyíltán hazamegyünk, Mária.*”

Bizonyára ezekben a végzetes hetekben, hónapokban egyeznek meg a házastársak; akkor kötnek titkos, végzetes szövetséget, amikor Fischer Mária Jankó fiukat gondozza és temeti el Kisbaconban, hogy nem élük túl egymást. Ez már előre vetítette a balladai, a mitológiai befejezést, az új, tragikus kor Philémónja és Baukiszja nem az istenektől kéri a kegyet, hogy egyszerre haljanak meg, hanem ők cselekednek isteni módra.

De addig még hátra van kilenc esztendő, az életút legnehezebb, de tragikus küzdelmekben felemelő szakasza. Lángoló patriotizmusa és székelly konoksága hazaviszi Trianon után a szülőföldre, s otthonából – akárcsak egyik eszményképe, a pontosan száz évvel

előtte született Kazinczy Ferenc – szellemi központot teremt, erdélyi Széphalom lesz Kisbacon. Itt írja százszámra bátorító, kitartásra, szorgos munkára ösztökélő leveleit íróársainak, itt töpreng gyakori vendégeivel a sziszifuszi gondokkal küzdő erdélyi irodalom megszervezésén, és innen szerkeszti a legendás gyermekújságot, a Cimborát: ebben a lapban lett végérvényesen az anyaország és a leszakított részek gyermekeinek imádtott Nagypapja. Elek nagyapó hazatérése nemcsak térben történő elmozdulás volt, hanem metafizikai cselekvés is, mélyre, nagyon mélyre fészkelte be magát a gyermekek, fiatalok, szülők, nagyszülők szívébe, lelkébe, tudatába.

Erejből és lelkesedéséből futotta, hogy induló költők, írók, szerkesztők élére álljon, hogy bejárja velük egész Erdélyországot, sőt az anyaország néhány nagyvárosát, és új, addig nem gyakorolt műfaj, a konferanszié szövegeit szerkessze meg, s nyújtsa be cenzúrá-

zás végett a román hatóságoknak, különben titkos szervezkedés ürügyén betiltották volna az irodalmi délutánokat, estéket.

A kortársak egy szálfatermetű, délceg, daliás emberre emlékeznek vissza, aki elmaradhatatlan, fehér petytyes, kék Lavalliére-nyakkendőjével kiállt a függöny elé, és sorra bemutatta fogadott fiait, Tamási Áront, Nyirő Józsefet, Bartalis Jánost, Szentimrei Jenőt, Tompa Lászlót és még sokakat, kiknek neve ma már irodalomtörténet.

Hetvenéves korában éri az agyvérzés, a Cimboramegszünése miatti gondok emésztették, s amikor felesége önként követte a halálba, irófiai két koporsót emeltek a vállukra, úgy vitték ki a kisbaconi temetőbe.

Az antik tragédiákba illő vég: katarzis, tisztítóúz, özönvíz utáni szívárvány, nem ok nélkül írta Romain Rolland részvétnyilvánító levelében: „*Szomorú a gyermekek számára, – de szép.*”

